

Hanteringen av hemliga tvångsmedel vid åklagarkammaren i Helsingborg

1. SAMMANFATTNING

Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden har granskat ett urval av de tvångsmedelsärenden som inleddes vid åklagarkammaren i Helsingborg under åren 2016 och 2017.

I ett ärende har åklagare ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning av elektronisk kommunikation i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet. Ansökan har innefattat uppgifter om meddelanden i realtid, vilket inte är tillåtet. I ett annat ärende har åklagare vid två tillfällen ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende telefonnummer som innehades av en person under 15 år, trots att hemliga tvångsmedel inte får användas mot så unga personer. Nämnden uttalar kritik mot åklagarnas hantering i dessa avseenden.

Nämnden konstaterar att det därutöver har förekommit ett flertal fel och brister i hanteringen av hemliga tvångsmedel. Nämnden har iakttagit bl.a. följande.

- I ett ärende har hemlig övervakning inte avbrutits trots uppgifter om att den misstänkte befann sig utomlands.
- I två ärenden har det dröjt 18 respektive 23 månader innan beslut om förstöring fattats.
- Ett flertal ärenden har uppvisat brister i hanteringen av underrättelser till enskilda. Bristerna har bl.a. bestått i att den första prövningen av om den enskilde ska underrättas om tvångsmedelsanvändningen inte gjorts inom den lagstadgade tiden. Vidare har enskilda inte underrättats trots att förutsättningar för en sådan hantering saknats. Det har också förekommit ofullständiga och felaktiga underrättelser.

Innehåll

1. SAMMANFATTNING.....	1
2. GRANSKNINGEN.....	3
3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER M.M.....	3
3.1 Inledning	3
3.2 Tillstånd till hemliga tvångsmedel m.m.....	3
3.3 Särskilt om hemlig övervakning	4
3.4 Förstöring av material.....	5
3.5 Underrättelser till enskilda.....	5
3.6 Dokumentation.....	6
4. NÄMNDENS IAKTTAGELSER OCH BEDÖMNING.....	6
4.1 Tillstånd till och verkställighet av tvångsmedelsbeslut	6
4.1.1 Ansökan om hemlig övervakning utan stöd i lag.....	6
4.1.2 Användning av hemlig övervakning mot en person under 15 år	7
4.1.3 Uppgifter i en ansökan om hemlig övervakning.....	9
4.1.4 Hemlig övervakning när den misstänkte befunnit sig utomlands... ..	10
4.2 Förstöring av material.....	10
4.2.1 Sen förstöring.....	10
4.3 Underrättelser till enskilda.....	12
4.3.1 Lagstadgade frister har inte följts	12
4.3.2 Enskilda som redan fått del av eller tillgång till uppgifter om tvångsmedelsanvändningen	12
4.3.2 Underrättelse som med hänsyn till omständigheterna uppenbart är utan betydelse.....	13
4.3.3 Ofullständiga och felaktiga underrättelser har lämnats	14
4.5 Avslutande synpunkt.....	14
5. BESLUT	15

2. GRANSKNINGEN

Nämnden har den 24 och 25 april 2018 genomfört en inspektion vid åklagarkammaren i Helsingborg, varvid ett urval av de tvångsmedelsärenden som inlett under åren 2016 och 2017 granskats.

Nämnden har särskilt granskat

- om tillstånd funnits för respektive tvångsmedelsåtgärd,
- om bestämmelserna om förstöring av upptagningar och uppteckningar från hemlig tvångsmedelsanvändning följts,
- om bestämmelserna om underrättelse till enskild följts och
- om vidtagna åtgärder dokumenterats på ett tillfredsställande sätt.

I vissa ärenden har verkställigheten av tillståndsbesluten och besluten om förstöring av upptagningar och uppteckningar från tvångsmedelsanvändningen kontrollerats.

Med anledning av de iakttagelser som gjorts vid granskningen har berörda åklagare och kammarchefen besvarat frågor.

I ett ärende iaktogs förhållanden som medförde att nämnden beslutade att göra en anmälan till Åklagarmyndigheten¹ i enlighet med 20 § förordningen (2007:1141) med instruktion för Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden. Riksåklagaren beslutade att inte inleda förundersökning med motiveringen att tjänstefelet var att bedöma som ringa och därmed inte brottsligt. Granskningen av förhållandena har därefter återupptagits inom ramen för detta ärende (se avsnitt 4.1.2).

3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER M.M.

3.1 Inledning

Bestämmelser om hemliga tvångsmedel, såsom hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (hemlig avlyssning), hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (hemlig övervakning), hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning, finns framför allt i 27 kap. rättegångsbalken (RB).

3.2 Tillstånd till hemliga tvångsmedel m.m.

Beslut om hemliga tvångsmedel meddelas av rätten efter framställning av åklagare (27 kap. 21 § första stycket RB). Ett tillstånd till hemliga tvångsmedel får inte bestämmas längre än nödvändigt och får, när det gäller tid som infaller

¹ Se nämndens beslut den 28 juni 2018 ”Ansökan om och användningen av hemlig övervakning av elektronisk kommunikation” dnr 88-2018.

efter beslutet, inte överstiga en månad från dagen för beslutet (27 kap. 21 § andra stycket RB). Tillståndstiden kan förlängas genom nya beslut.

I ett tillstånd till hemlig avlyssning eller hemlig övervakning ska det anges vilket telefonnummer eller annan adress, vilken elektronisk kommunikationsutrustning eller vilket geografiskt område tillståndet avser (27 kap. 21 § tredje stycket RB).

En tvångsmedelsåtgärd kan upphöra antingen genom att tillståndstiden löper ut eller genom att tvångsmedelsbeslutet upphävs. Om det inte längre finns skäl för ett tvångsmedel ska åklagaren eller rätten omedelbart upphäva beslutet (27 kap. 23 § RB).

I 36 f § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) anges uttömmande när straffprocessuella tvångsmedel får användas mot någon som är under 15 år. Eftersom hemliga tvångsmedel enligt 27 kap. RB inte anges i bestämmelsen är sådan användning inte tillåten mot personer under 15 år.²

3.3 Särskilt om hemlig övervakning

Hemlig övervakning innebär att uppgifter i hemlighet hämtas in om meddelanden som i ett elektroniskt kommunikationsnät överförs eller har överförts till eller från ett telefonnummer eller annan adress, vilka elektroniska kommunikationsutrustningar som har funnits inom ett visst geografiskt område, eller i vilket område en viss elektronisk kommunikationsutrustning finns eller har funnits (27 kap. 19 § första stycket RB).

Hemlig övervakning får avse ett telefonnummer eller annan adress som under den tid tillståndet avser innehas eller har innehaft av den misstänkte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den misstänkte. Övervakningen får också avse ett telefonnummer eller annan adress som det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta (27 kap. 20 § första stycket p. 1 och p. 2 RB). Vid tvångsmedelsanvändning enligt 27 kap. 20 § första stycket p. 2 anses tvångsmedlet rikta sig mot den misstänkte och inte mot innehavaren av telefonnumret.³ Hemlig övervakning får, utöver fall där det finns någon skäligen misstänkt, även användas i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet om åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen. I de fallen får dock hemlig övervakning som innebär att uppgifter hämtas in om meddelanden endast avse förfluten tid (27 kap. 20 § andra stycket).

² Prop. 2009/10:105 s. 47.

³ Prop. 2002/03:74 s. 38 f.

3.4 Förstöring av material

Reglerna om granskning, bevarande och förstöring av upptagningar och uppteckningar (material) från hemlig tvångsmedelsanvändning finns i 27 kap. 24 § RB. Material ska, i de delar det är av betydelse från brottsutrednings-synpunkt, bevaras till dess att förundersökningen har lagts ner eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt. Om materialet är av betydelse för att förhindra förestående brott ska det bevaras så länge det behövs för detta ändamål. Materialet ska därefter förstöras.

Ansvar för att material förstörs åligger som huvudregel den åklagare som är eller har varit förundersökningsledare i den utredning i vilken tvångsmedelsanvändningen förekommit.⁴

I Åklagarmyndighetens rättspromemoria anges att ett förstöringsbeslut ska vara skriftligt och diarieföras och att den åklagare som är eller har varit förundersökningsledare ansvarar för att diarieföring sker. Vidare anges att förstöringsbeslutet ska expedieras till Polismyndigheten och att åklagaren i beslutet ska begära en skriftlig bekräftelse från Polismyndigheten på att förstöringen verkställts.⁵

3.5 Underrättelser till enskilda

Bestämmelser om underrättelse till enskild med anledning av hemlig tvångsmedelsanvändning finns i 27 kap. 31-33 §§ RB. Syftet med bestämmelserna är att ge den som utsatts för ett hemligt tvångsmedel möjlighet att i efterhand bedöma vilket integritetsintrång som åtgärden har inneburit och att reagera mot vad han eller hon kan anse ha varit en rättsstridig åtgärd.⁶

Huvudregeln är att den som är eller har varit misstänkt för brott ska underrättas om hemlig tvångsmedelsanvändning som han eller hon har utsatts för (27 kap. 31 § första stycket RB). Om hemlig avlyssning eller hemlig övervakning har avsett ett telefonnummer eller annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som innehas av någon annan än den misstänkte, ska även innehavaren underrättas (27 kap. 31 § andra stycket).

En underrättelse ska lämnas så snart det kan ske utan men för utredningen, dock senast en månad efter det att förundersökningen avslutades (27 kap. 31 § fjärde

⁴ Se nämndens uttalande den 26 april 2012 ”Granskning av förstöring av material från hemliga tvångsmedel i vissa avseenden” dnr 103-2011 och 113-2011.

⁵ RättsPM 2012:8, Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa avseenden, s. 23.

⁶ Prop. 2006/07:133 s. 30.

stycket RB). I de fall där förundersökningen avser flera misstänkta och de misstänkta avförs från utredningen vid olika tillfällen, räknas fristen från det att respektive misstänkt avförs från utredningen.⁷

I vissa specifika fall behöver en underrättelse inte lämnas. En underrättelse behöver inte lämnas till den som redan har fått del av eller tillgång till uppgifterna under förundersökningen eller om underrättelsen med hänsyn till omständigheterna uppenbart är utan betydelse (27 kap. 31 § femte stycket RB).

Omfattas uppgifterna av sekretess ska underrättelsen skjutas upp till dess att sekretessen inte längre gäller (27 kap. 33 § första stycket RB). Har det på grund av sekretess inte kunnat lämnas någon underrättelse inom ett år från det att förundersökningen avslutades får underrättelse underlåtas (27 kap. 33 § andra stycket). Åklagaren ska i så fall underrätta nämnden om sitt beslut (14 b § andra stycket förundersökningskungörelsen [1947:948]).

En underrättelse ska innehålla uppgifter om vilket tvångsmedel som har använts och när detta har skett. Den som är eller har varit misstänkt för brott ska få uppgift om vilken brottsmisstanke som har legat till grund för åtgärden eller som åtgärden har lett till. Den som inte är eller har varit misstänkt för brott ska få uppgift om det. En underrättelse om hemlig avlyssning eller hemlig övervakning ska även innehålla en uppgift om vilket telefonnummer eller annan adress eller vilken elektronisk kommunikationsutrustning som avlyssningen eller övervakningen har avsett (27 kap. 32 § första stycket RB).

3.6 Dokumentation

Enligt Åklagarmyndighetens föreskrifter om diarieföring (ÅFS 2005:19) ska uppgifter om hemliga tvångsmedel registreras i ett tvångsmedelsdiarium. Till uppgifter av detta slag hör underrättelser till enskilda med anledning av att hemligt tvångsmedel har använts (3 §). Av föreskrifterna följer vidare att de uppgifter som krävs för att kunna följa handläggningen av ett ärende ska registreras i diariet (6 §).

4. NÄMNDENS IAKTTAGELSER OCH BEDÖMNING

4.1 Tillstånd till och verkställighet av tvångsmedelsbeslut

4.1.1 Ansökan om hemlig övervakning utan stöd i lag

I ett ärende har åklagare ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet. Ansökan har

⁷ Se prop. 2006/07:133 s. 84 och nämndens rapport den 8 juni 2010 ”Rapport avseende Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens iakttagelser och synpunkter från granskning av åklagarväsendets hantering av hemliga tvångsmedel” dnr 2010-6-3.

bl.a. innefattat uppgifter om meddelanden i tiden efter beslutet, det vill säga hemlig övervakning i realtid, under en period om en månad.

Åklagaren har bekräftat att ansökan om hemlig övervakning utformats så att även uppgifter om meddelanden i realtid omfattats. På fråga från nämnden har åklagaren uppgett att det inte är möjligt att så här långt i efterhand redogöra för vilka rättsliga överväganden som föregick ansökan. Åklagaren har vidare uppgett att det inte heller är möjligt att i efterhand klargöra om tekniska lösningar i samband med verkställigheten begränsat övervakningen till enbart uppgifter om meddelanden i förfluten tid. Utgångspunkten enligt åklagaren är dock att verkställande personal trots beslutets utformning känt till begränsningen i 27 kap. 20 § andra stycket RB.

Nämnden konstaterar att hemlig övervakning som avser uppgifter om meddelanden endast får avse förfluten tid när ansökan görs i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för ett brott. Det innebär att åklagarens ansökan i denna del saknat stöd i lag. Åklagaren bär ansvaret för att en ansökan om hemligt tvångsmedel står i överensstämmelse med gällande lag. Eftersom materialet från tvångsmedelsanvändningen är förstört saknas det förutsättningar för nämnden att utreda om beslutet också har verkställts på ett lagstridigt sätt. Nämnden ser allvarligt på att en ansökan om hemlig övervakning gjorts i strid med lag. Hanteringen har inneburit en risk för att brottsbekämpande myndigheter fått del av uppgifter som de inte haft rätt till.

4.1.2 Användning av hemlig övervakning mot en person under 15 år

I ett ärende har åklagare vid två tillfällen ansökt om och beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende telefonnummer som innehades av en person under 15 år (den unge). Förundersökningen gällde försök till mord. I ärendet fanns två skäligen misstänkta personer. Den unge var vid tiden för ansökningarna inte skäligen misstänkt, utan omnämns som ”förhörsperson född 02”. Som grund för ansökningarna har åklagaren angett 27 kap. 19 och 20 §§ RB. I de till ansökningarna bifogade promemoriorna anges att grunden för tvångsåtgärden är 27 kap. 20 § första stycket p. 2, vilket innebär att åtgärden avser telefonnummer som det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte har kontaktat eller kommer att kontakta. I promemorian anges vidare att syftet med tvångsåtgärden är att kartlägga den unges rörelser och kontaktnät för att kunna utreda om han haft någon del i gärningen. Det framgår också att den unge har lämnat uppgifter vid förhör som inte stämmer med övriga utredningsuppgifter och att arbetshypotesen är att han lämnat information om målsäganden till gärningsmännen i anslutning till brottstillfället.

Berörda åklagare har ombetts att mot bakgrund av uppgifterna ovan redogöra för vilka rättsliga överväganden som föregick ansökningarna om hemlig övervakning. Den åklagare som först handlade ärendet har uppgett bl.a. följande.

Jag fick hoppa in i ärendet med mycket kort varsel då den åklagare som hade ärendet inte var i tjänst. Det fanns en i utredningen intressant person som var under 15 år. Även om det fanns märkliga omständigheter kring honom var han inte misstänkt för delaktighet i brottet. Vid rättsens sammanträde redogjorde jag för min bedömning att ansökan gjordes i syfte att utreda brott avseende två straffmyndiga personer. Jag lyfte också fram de märkliga omständigheterna kring den unge, för att på så sätt möjliggöra för rätten att ta ställning till samtliga omständigheter i ärendet och till att det begärda tvångsmedlet riktades mot en person under 15 år.

Den åklagare som ansökte om hemlig övervakning vid det andra tillfället har uppgett att han minns att vissa formuleringar i promemorian diskuterades under det sammanträde som hölls inför rättsens beslut. Han har härutöver uppgett bl.a. följande.

Jag angav, precis som min kollega gjort, i ansökan att tvångsmedlet riktades mot en person under 15 år ("förhörsperson född 02") för att verkligen lyfta åldern för beslutsfattaren. I egenskap av förundersökningsledare gjorde jag bedömningen att den unge inte kunde misstänkas för brott vid tiden för ansökan, men att den hemliga övervakningen utöver sitt egentliga syfte naturligtvis skulle kunna leda till att så blev fallet. Frågan om huruvida den unge kunde misstänkas för brott prövades fortsatt i utredningen och två veckor senare inleddes en utredning enligt 31 § LUL avseende misstanke om medhjälp till försök till mord. Ansökan om hemlig övervakning gjordes inom ramen för en pågående förundersökning och avsåg en minderårig person som de misstänkta kunde antas ha kontaktat.

Kammarchefen har framhållit att den unge vid tiden för ansökan inte var misstänkt för brott och att tvångsätgården avsåg telefonnummer som de två misstänkta kunde tänkas ha kontaktat i anslutning till brottet. Hon har vidare framhållit att hemliga tvångsmedel inte får användas mot en misstänkt som är under 15 år, eftersom uppräkningsen i 36 f § LUL av tvångsmedel som får användas mot den som inte är straffmyndig är uttömmande.

Nämnden konstaterar att det av 36 f § LUL jämfört med regleringen i 27 kap. RB framgår att hemliga tvångsmedel inte får användas mot misstänkta under 15 år. Det finns i sammanhanget anledning att understryka att förbudet även omfattar personer under 15 år som inte är misstänkta för brott, även om LUL endast reglerar handläggningen av brott där den unge är misstänkt. Det ligger i sakens natur att minst lika stor restriktivitet måste gälla vid tvångsmedelsanvändning mot en icke misstänkt som mot en misstänkt person.

Tvångsmedelsanvändning enligt 27 kap. 20 § första stycket p. 2 RB anses inte rikta sig mot innehavaren av exempelvis det telefonnummer som tillståndet omfattar, utan mot den som är skäligen misstänkt och som kan antas ha kontaktat eller komma att kontakta det aktuella numret. Även om det finns uppgifter i

promemoriorna som visar att det i och för sig kan ha förekommit telefonkontakter mellan den unge och de misstänkta, anser nämnden att tvångsmedelsanvändningen på den angivna grunden med hänsyn till omständigheterna starkt kan ifrågasättas.

I förarbetena till 27 kap. 20 § första stycket p. 2 RB anges som exempel på situationer då bestämmelsen är tänkt att användas bl.a. narkotikasmugglingsärenden där den misstänkte enligt uppgift avser att ta kontakt med en viss person för att planera insmugglingsresan innan denne återvänder till Sverige, eller vid utredningen av ett brott där polisen behöver känna till varifrån den misstänkte ringer och genom hemlig övervakning av mottagarens adress kan identifiera vilka adresser som brukas av den misstänkte.⁸ Enligt nämndens mening framgår det av promemoriorna att syftet med den hemliga övervakningen i huvudsak var att utreda den unges inblandning i brottet. Den unge kom som framgått ovan även att misstänkas för medhjälp till brottet en tid efter tvångsmedelsanvändningen.

De uppgifter som lämnats av åklagarna visar enligt nämnden på bristande kunskap angående de rättsliga förutsättningarna för tvångsmedelsanvändningen, vilket inger betänkligheter. Det ankommer på åklagaren att inför en ansökan om hemliga tvångsmedel göra en självständig bedömning av om rättsliga förutsättningar för ett tillstånd till en tvångsmedelsåtgärd föreligger. Det är därmed åklagarens ansvar att ansökan och den närmare redogörelsen för omständigheterna är korrekta och har stöd i lag. I det ligger att en ansökan om hemliga tvångsmedel aldrig får omfatta personer som är under 15 år. Enligt nämnden har användningen av hemlig övervakning i detta fall medfört att det särskilda skydd som gäller för personer under 15 år har åsidosatts. Nämnden anser att åklagarnas hantering förtjänar allvarlig kritik.

4.1.3 Uppgifter i en ansökan om hemlig övervakning

I ett ärende har åklagarens ansökningar om hemlig övervakning saknat uppgift om vilka teleadresser och vilka tidsperioder som tvångsåtgärden avsett. Uppgifterna framgår i stället av de till ansökningarna bifogade promemoriorna från polisen. Rättens beslut om tillstånd till hemlig övervakning har antecknats på åklagarens ansökningar. Domaren har för hand skrivit till den tid som tillstånden gäller för på besluten, men inte de aktuella teleadresserna.

Åklagaren har uppgett att han uppfattat ansökningarna som sammanhängande med promemoriorna genom att det uttryckligen hänvisats till dem och att det därför är tillräckligt att uppgifterna framgår där.

⁸ Prop. 2002/03:74 s. 37 f.

I ett beslut om tillstånd till hemlig övervakning ska bl.a. den tid och de teleadresser som tillståndet avser anges. Rättens beslut antecknas i princip alltid på åklagarens ansökan, vilket också varit fallet i det aktuella ärendet. Beslutet utgör vanligtvis det underlag som lämnas till teleoperatören för verkställighet. Om uppgifter som är nödvändiga för verkställigheten enbart framgår av promemorian i tvångsmedelärendet innebär det en risk för att teleoperatören kommer att få del av för dem helt ovidkommande och känsliga uppgifter i brottsutredningar. Nämnden anser inte att det är godtagbart. Mot den bakgrunden är det nämndens uppfattning att uppgifter som är centrala för ett tillstånd om hemlig övervakning och nödvändiga för verkställigheten ska anges i själva ansökan och inte i promemorian.

4.1.4 Hemlig övervakning när den misstänkte befunnit sig utomlands

Av dokumentationen i ett tvångsmedelsärende framgår att åklagaren vid en ansökan om förlängning av hemlig övervakning hade vetskap om att den misstänkte mot vilken tvångsmedelsanvändningen riktades inte befann sig i Sverige. Det telefonnummer som ansökan avsåg har enligt vad som antecknats ”kopplat upp sig utomlands” under tillståndsperioden.

Åklagaren har ombetts lämna upplysningar angående hur tvångsmedlet har verkställts mot bakgrund av uppgiften om utlandsvistelse. Åklagaren har uppgett att syftet med den fortsatta övervakningen endast varit att få information om när den misstänkte återvände till Sverige och hur telefonen då användes. Han har vidare uppgett att någon övervakning under tiden då den misstänkte befann sig utanför Sveriges gränser inte skulle genomföras, men att något beslut att avbryta tvångsåtgärden inte fattats. Frågan om att begära rättshjälp i annat land var, såvitt åklagaren kan minnas, aldrig aktuell.

Hemlig övervakning av en teleadress utomlands förutsätter beslut av det andra landets myndigheter och medverkan av lokal operatör. Genom att åklagaren inte beslutat att åtminstone tillfälligt avbryta övervakningen finns det risk att verkställighet ägt rum utanför Sveriges territorium, vilket det i detta fall saknats tillstånd till. Åklagaren borde enligt nämnden inte ha ansökt om ett nytt tillstånd till hemlig övervakning under rådande förhållanden. Åklagaren borde i stället ha beslutat att den hemliga övervakningen skulle avbrytas under den tid som den misstänkte befann sig utomlands.

4.2 Förstöring av material

4.2.1 Sen förstöring

Vid inspektionstillfället fanns beslut om förstöring i samtliga ärenden där förstöringstidpunkten inträtt, med undantag för ett ärende. Åklagaren har uppgett att avsaknaden av beslut om förstöring i ärendet berott på förbiseende och att

materialet numera är förstört, dock 23 månader efter det att förundersökningen lades ner.

I några ärenden har beslut om förstöring fattats mellan två och tre månader, och i ett ärende först 18 månader, efter det att förundersökningen lades ner eller målet avgjordes slutligt. Dröjsmålen har uppgetts bero på bristande rutiner, exempelvis då handläggningen av ett ärende övertagits av en annan åklagare. I ett ärende har åklagaren uppgett att hon avvaktat med beslut om förstöring för det fall att en begäran om överprövning av nedläggningsbeslutet skulle göras. Den förklaringen har även lämnats i andra ärenden tillsammans med ytterligare uppgifter. Kammarchefen har uppgett att det är rimligt att avvakta något med beslut om förstöring i ärenden där begäran om överprövning kan komma i fråga, eftersom materialet vid en eventuell ändring av nedläggningsbeslutet behövs för den fortsatta utredningen. Hon har framhållit att det är oklart hur länge det är möjligt att vila på förstöringsbeslutet i en sådan situation och att vägledning saknas i de interna riktlinjerna.

När det gäller verkställighet av beslut om förstöring har granskningen visat att det dröjt mellan två och fyra månader i ett fåtal ärenden. I dessa fall har påminnelser inte skickats, vilket enligt ansvariga åklagare berott på att ”kvartalsgenomgångarna” brustit.

Genom reglerna om förstöring ska det säkerställas att material från hemliga tvångsmedel inte bevaras i större utsträckning eller under längre tid än nödvändigt. Nämnden har tidigare uttalat att det ligger i sakens natur att ett beslut om förstöring ska verkställas så snart det kan ske. Samma skyndsamhetskrav gör sig gällande även ifråga om inom vilken tid en åklagare ska fatta beslut om förstöring.⁹

Nämnden delar bedömningen att det i ett enskilt ärende kan finnas visst utrymme att dröja med att besluta om förstöring av material, exempelvis om åklagaren förväntar sig en begäran om överprövning av beslutet att lägga ner förundersökningen. Nämnden anser dock att det i ett sådant fall måste finnas konkreta omständigheter som talar för att en begäran om överprövning kommer att göras och att bedömningen ska dokumenteras. Dessutom bör åklagaren bevaka om överprövning begärs och inte avvakta med beslutet om förstöring mer än några veckor. I de ärenden där det inte finns särskilda omständigheter som motiverar att beslut om förstöring dröjer, anser nämnden att en tidsutdräkt på två månader innebär att beslutet inte har fattats med erforderlig skyndsamhet.¹⁰

⁹ Se nämndens uttalande den 22 januari 2013 ”Förstöring av upptagningar och uppteckningar från tvångsmedelsanvändning enligt lagen om åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga brott” dnr 104-2011.

¹⁰ Jfr nämndens uttalande den 13 september 2017 ”Granskning av ärenden vid Ekobrottsmyndigheten där den enskilde inte underrättats om hemlig tvångsmedelsanvändning” dnr 66-2017.

Nämnden konstaterar att hanteringen på kammaren har uppvisat brister både avseende beslut om förstöring av material och verkställighet av dem. Det är anmärkningsvärt att det i två ärenden dröjt 18 respektive 23 månader innan beslut om förstöring fattats. Sett till det totala antalet ärenden som granskats anser nämndens dock att förstöringen överlag, med undantag för några få ärenden, har hanterats på ett i huvudsak tillfredsställande sätt.

4.3 Underrättelser till enskilda

4.3.1 Lagstadgade frister har inte följts

I några av de granskade ärendena har den första prövningen av om enskilda ska underrättas om tvångsmedelsanvändningen inte gjorts inom en månad från det att förundersökningen avslutades. Det har i dessa fall dröjt mellan två och åtta månader efter det att förundersökningen avslutades tills dess att åklagare gjort en första prövning. Ansvariga åklagare har sammanfattningsvis uppgett att dröjsmålen berott på hög arbetsbelastning, semester, bristande kommunikation mellan åklagare och att underrättelsehanteringen krävt inläsning av regelverket.

I två fall har åklagare överhuvudtaget inte hanterat frågan om underrättelser. Efter att nämnden ställt frågor har åklagarna uppgett att underrättelseskyldigheten numera fullgjorts genom beslut om uppskjuten underrättelse i det ena fallet och beslut om att underlåta att underrätta i det andra fallet. Hanteringen har fått till följd att den första prövningen av om de enskilda ska underrättas gjorts fem respektive 22 månader efter det att förundersökningen lades ner respektive avslutades.

En underrättelse till den som utsatts för hemliga tvångsmedel ska enligt 27 kap. 31 § fjärde stycket RB lämnas så snart det kan ske utan men för utredningen, dock senast en månad efter det att förundersökningen avslutades. Den tid inom vilken åklagare måste pröva frågan om underrättelser anges i lag. Det finns därmed inte i något fall utrymme att dröja med underrättelseprövningen. Nämnden ser allvarligt på att föreskriven frist för prövning av underrättelseskyldigheten inte har följts. Det ankommer på kammarledningen att se till att det finns rutiner som säkerställer en rättsenlig hantering av underrättelser till enskilda.

4.3.2 Enskilda som redan fått del av eller tillgång till uppgifter om tvångsmedelsanvändningen

I ett flertal fall har till synes sena skriftliga underrättelser skickats till enskilda som varit antingen misstänkta, mot vilka åtal inte väckts, eller andra berörda. På nämndens frågor angående tidpunkten för de underrättelser som lämnats har åklagarna uppgett att de enskilda löpande under förundersökningen fått tillgång till uppgifter eller på annat sätt informerats om tvångsmedelsanvändningen och att sedvanliga underrättelser därför inte behövde lämnas. I några fall har

åklagaren bifogat utskrifter av förhör eller hänvisat till uppgifter i protokoll från en häktningsförhandling. Av handlingarna framgår exempelvis att den misstänkte hörts mot uppgifter som framkommit under en hemlig avlyssning eller att den misstänkte upplysts om att ”det förekommit hemliga tvångsmedel i utredningen, bl.a. hemlig avlyssning”. En åklagare har uppgett att hon utgått från att polisen skrivit en promemoria som avsett all tvångsmedelsanvändning och att löpande information lämnats. En annan åklagare har uppgett att han inte i efterhand kan minnas säkert om han fått veta av utredaren att den misstänkte fått sådan information att en underrättelse egentligen inte behövde lämnas. Han skickade därför en underrättelse av ”försiktighetsskäl”.

Nämnden konstaterar att det är åklagarens ansvar att underrättelseskyldigheten fullgörs i förhållande till var och en av dem som ska underrättas. En underrättelse ska innehålla vissa i 27 kap. 32 § RB närmare angivna uppgifter. Om en enskild som utsatts för hemliga tvångsmedel redan fått del av eller tillgång till uppgifterna om tvångsmedelsanvändningen på annat sätt, behöver en underrättelse enligt 27 kap. 31 § femte stycket inte lämnas. Enligt nämnden ska det i dessa fall framgå av dokumentationen i tvångsmedelsärendet att förutsättningarna för att inte underrätta föreligger. Avsaknaden av dokumentation innebär att det inte är möjligt att i efterhand kontrollera om åklagaren verkligen fullgjort sin underrättelseskyldighet och om det har gjorts i tid. Hanteringen i denna del har varit bristfällig.

Genom det sätt på vilket underrättelserna i de aktuella ärendena har dokumenterats framstår det som att den första prövningen gjorts för sent, vilket enligt vad som uppgetts inte varit fallet. Nämnden understryker att sådana oprecisa uppgifter om tvångsmedelsanvändning, som åklagarna i några fall hänvisat till, inte innebär att underrättelseskyldigheten fullgjorts. Mot den bakgrunden är det enligt nämnden först genom de skriftliga underrättelserna som i vart fall några av de enskilda kan anses ha underrättats på ett fullgott sätt. Underrättelserna har i dessa fall lämnats för sent.

4.3.2 Underrättelse som med hänsyn till omständigheterna uppenbart är utan betydelse

I ett ärende har åklagare beviljats tillstånd till hemlig övervakning avseende telefonnummer som användes av andra personer än de som vid tiden för besluten var innehavare av telefonabonnemangen. I ärendet saknades uppgift om hur åklagaren hanterat underrättelsefrågan i förhållande till de som innehade abonnemangen. Åklagaren har uppgett att han underlåtit att underrätta dem om tvångsmedelsanvändningen på den grunden att en underrättelse med hänsyn till omständigheterna uppenbart var utan betydelse. Det berodde på att personerna ifråga inte var de faktiska användarna.

Enligt 27 kap. 31 § femte stycket RB behöver en underrättelse inte lämnas om en sådan med hänsyn till omständigheterna bedöms vara uppenbart utan betydelse. I förarbetena anges som exempel på när bestämmelsen är tillämplig att innehavaren av en teaddress själv bistått de brottsbekämpande myndigheterna eller när hemlig avlyssning avser en operatörs telefonautomat som används av den misstänkte.¹¹ Nämnden konstaterar att det förhållandet att innehavarna av telefonabonnemangen inte varit de som använt telefonnumren saknar betydelse i sammanhanget. Det har inte i övrigt framkommit några omständigheter som enligt nämnden medför att det funnits skäl att på den angivna grunden underlåta att underrätta. De som innehade abonnemangen borde alltså ha underrättats om tvångsmedelsanvändningen, förutsatt att inte sekretess förelegat.

Nämnden konstaterar även att avsaknaden av dokumentation angående hur underrättelseskyldigheten hanterats utgör en brist. Nämnden erinrar om vikten av att beslut och överväganden dokumenteras så att det är möjligt att i efterhand följa handläggningen av ett tvångsmedelsärende.

4.3.3 Ofullständiga och felaktiga underrättelser har lämnats

I ett ärende har ett IMEI-nummer som omfattats av ett tillstånd till hemlig avlyssning inte angetts i den underrättelse som lämnats till den enskilde. I ett annat ärende har tillstånd till hemlig avlyssning avseende ett IMEI-nummer beviljats under viss tid. I underrättelsen till den enskilde har en annan tidsperiod än den som tillståndet beviljats för angetts.

Efter att nämnden ställt frågor om underrättelserna har kompletterande underrättelser skickats, dock 21 respektive 23 månader efter det att förundersökningarna avslutades. Nämnden erinrar om vikten av noggrannhet vid utformningen av underrättelser till enskilda.

4.5 Avslutande synpunkt

Granskningen visar att det har förekommit ett flertal fel och brister i hanteringen av hemliga tvångsmedel vid kammaren. Kammarchefen har framhållit att införandet av it-systemet HTM-Cåbra inneburit ett betydande stöd i handläggningen, men att det finns svaga punkter i systemet och att rutiner ändå kan brista. Nämnden förutsätter att kammarledningen vidtar åtgärder för att säkerställa att hanteringen av hemliga tvångsmedel förbättras och att bristfälliga rutiner rättas till.

¹¹ Prop. 2006/07:133 s. 40 f.

5. BESLUT

Med dessa kritiska synpunkter avslutas ärendet.

På Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens vägnar

Gunnel Lindberg

I avgörandet har deltagit: Gunnel Lindberg (ordförande), Barbro Thorblad, Linnéa Darell, Berit Jóhannesson, Zayera Khan, Christina Linderholm, Ewa Samuelsson, Mats Sander och Jonas Åkerlund (enhälligt).

Föredragande: Jenny Fromin

Expedition till:

Åklagarkammaren i Helsingborg

För kännedom till:

Åklagarmyndigheten (Huvudkontoret, Tillsynsavdelningen)

Ekobrottsmyndigheten

Helsingborgs tingsrätt